

ЗНАЧЕННЯ «ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Багрій В.Н. Значення «Теорії соціальної роботи» у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. Соціальна робота як галузь соціального знання, що динамічно розвивається, охоплює водночас глобальні соціальні технології та конкретні методики роботи з визначеними типами соціальних проблем.

У сучасному українському суспільстві соціальна робота визнана однією з найважливіших гуманітарних професій, необхідних для сталого поступального розвитку соціуму. Соціальні працівники-споживачів дослідницьких матеріалів, використовують у своїй роботі соціологічний інструментарій для діагностики різних видів соціальної девіації. Освоєння даного курсу дозволяє перевірити значення, спрямованість, актуальність, достовірність соціологічних напрацювань.

Саме цьому питанню присвячена наша публікація. Її мета – визначення специфіки методики викладання соціальної роботи в сучасних умовах. Завдання дослідження – визначити особливості навчальної дисципліни “Теорія соціальної роботи” та головні напрями реформування методики викладання соціальної роботи в контексті освітніх викликів часу.

Сучасна методика викладання соціальної роботи потребує адекватних змін у відповідь на освітні виклики: динамічної невідкладної трансформації, спираючись на національні традиції та творче адаптування кращого зарубіжного педагогічного досвіду, взяття до уваги індивідуалізації та гуманістичної спрямованості навчального процесу, базування на потребах і запитах місцевих громад, максимального сприяння реалізації особистого творчого потенціалу всіх учасників цього процесу.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний працівник, методика викладання соціальної роботи.

Багрій В.Н. Значение «Теории социальной работы» для профессиональной подготовки будущих социальных работников.

Социальная работа как отрасль социального знания, которая динамически развивается, охватывает в то же время глобальные

социальные технологии и конкретные методики работы с определенными типами социальных проблем.

В современном украинском обществе социальная работа признана одной из важнейших гуманитарных профессий, необходимых для устойчивого поступательного развития социума. Социальные работники-потребители исследовательских материалов, используют в своей работе социологический инструментарий для диагностики разных видов социальной девиации. Освоение данного курса позволяет проверить значение, направленность, актуальность, достоверность социологических наработок. Именно этому вопросу посвящена наша публикация. Ее цель – определение специфики методики преподавания социальной работы в современных условиях. Задание исследования – определить особенности учебной дисциплины “Теория социальной работы” и главные направления реформирования методики преподавания социальной работы в контексте образовательных вызовов времени.

“Теория социальной работы” как учебная дисциплина бакалаврской программы подготовки социальных работников в Хмельницком национальном университете уже сегодня базируется на использовании инновационных педагогических технологий. Современная методика преподавания социальной работы нуждается в адекватных изменениях в ответ на образовательные вызовы: динамической безотлагательной трансформации, опираясь на национальные традиции и творческое адаптирование лучшего зарубежного педагогического опыта, взятия, к сведению индивидуализации и гуманистической направленности учебного процесса, базирования, на потребностях и запросах местных обществ, максимального содействия реализации личного творческого потенциала всех участников этого процесса.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальный работник, методика преподавания социальной работы.

Постановка проблеми. Реформування українського суспільства, розробка нових і модернізація традиційних форм організації соціальної роботи, загострення соціально-психологічної напруженості в умовах політичної нестабільності та кризових явищ в економіці актуалізують питання про методологію й технології її здійснення, практичну діяльність соціальних працівників. Тому методика викладання навчальних дисциплін, що формують теоретичний і практичний фаховий рівень соціальних працівників, потребує врахування особливостей організації різних напрямів соціальної роботи, окремих її методів, що зумовлені специфікою теоретико-методологічних підходів до соціальних проблем. Соціальна робота як галузь соціального знання, що динамічно розвивається, охоплює водночас глобальні соціальні технології та конкретні методики роботи з визначеними типами соціальних проблем.

Навчальна дисципліна «Теорія соціальної роботи» ґрунтується на знаннях теорії й методології соціальної роботи, психології, соціальної екології в галузі гуманітарних і загальнопрофесійних навчальних дисциплін і входить до програми підготовки бакалаврів Хмельницького національного університету. Мета навчальної дисципліни — розкрити концептуальну та змістовну сутність методики вивчення теорій соціальної роботи з урахуванням психологічних закономірностей та особливостей навчання, що становлять основу методології теоретичної й практичної фахової підготовки спеціалістів у галузі соціальної роботи.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасні складні соціально-економічні умови вимагають особливої уваги до питань регулювання правових, економічних відносин індивіда і суспільства, надання кожній людині допомоги і підтримки у вирішенні її проблем, забезпечення соціального захисту кожного члена суспільства. Одним із головних способів реагування суспільства на нову соціальну ситуацію є професійна соціальна робота. Вона покликана відігравати важливу роль у розбудові демократичного, громадянського суспільства в Україні.

На думку фахівців кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, бакалавр соціальної роботи покликаний здійснювати такі основні види діяльності: провадити науковий пошук у сфері соціальної роботи і споріднених із нею наук (соціальна педагогіка, соціологія, соціальна психологія, соціальна медицина та ін.); виконувати практичні завдання з надання соціальних послуг і здійснення управлінських функцій у закладах соціальної сфери на високому рівні професійної кваліфікації; брати участь у професійній підготовці майбутніх соціальних робітників, соціальних працівників, соціальних педагогів. З огляду на це важливою складовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у Хмельницькому національному університеті є саме навчальна дисципліна «Теорія соціальної роботи».

Питання професійної підготовки фахівців соціальної сфери знайшло своє розкриття у працях таких науковців, як А. Й. Капська, І. І. Мигович, В. А. Поліщук, В. Г. Бочарова, А. Н. Дашкіна, Є. І. Холостова та ін. Окремі аспекти методики викладання навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах відображено в працях С. І. Архангельського, Г. П. Васяновича, І. Д. Зверєва, Є. С. Клоса [1]. Проте сьогодні бракує досліджень з методики викладання соціальної роботи у вищих навчальних закладах.

Саме цьому питанню присвячена наша публікація. Її **мета** — визначення специфіки методики викладання соціальної роботи в сучасних умовах. Завдання дослідження — визначити особливості навчальної дисципліни «Теорія соціальної роботи» та головні напрями реформування методики викладання соціальної роботи в контексті освітніх викликів часу.

Виклад основного матеріалу. Зазначений курс входить до переліку фахових дисциплін для студентів, що навчаються за спеціальністю "Соціальна робота".

У сучасному українському суспільстві соціальна робота визнана однією з найважливіших гуманітарних професій, необхідних для сталого поступального розвитку соціуму. Соціальні працівники-споживачів дослідницьких матеріалів, використовують у своїй роботі соціологічний інструментарій для діагностики різних видів соціальної девіації. Освоєння даного курсу дозволяє перевірити значення, спрямованість, актуальність, достовірність соціологічних напрацювань.

У практичній соціальній роботі теоретична база та професійні цінності переплітаються з практичними діями у складний спосіб. Жоден елемент не існує за відсутності іншого. Професійна теорія та принципи значною мірою є безцільними, якщо вони не знаходять свого виразу в конструктивній дії. Дія є значною мірою безрезультатною і, в найгіршому випадку, може бути навіть шкідливою, якщо вона не ґрунтується на професійних та етичних принципах, не має чіткого відчуття процесу та його цілей і не реалізується з достатнім умінням. Два елементи практичної соціальної роботи, а саме, спеціалізована професійна теорія та професійна діяльність (що передбачає наголос на наукових дослідженнях) динамічно доповнюють один одного, і кожен з цих елементів сприяє еволюційному розвитку та вдосконаленню іншого [1, с. 7].

Деякі індивідуальні методи діяльності соціального працівника можуть бути адаптовані в якості інноваційних технологій в практиці соціального працівника (вулична робота, соціальна історія сім'ї тощо). Тобто, освоюючи цей курс, студенти можуть істотно розширити арсенал дослідницьких та аналітичних розробок. Нижче наводяться конкретні приклади таких можливостей з реальної практики.

Дана дисципліна в нашому вузі призначена для студентів-соціальних працівників II курсу. Курс передбачає 57 годин лекцій, 57 годин практичних занять і 107 години для самостійної роботи, у тому числі підсумкової письмової роботи. При вивченні курсу використовуються такі методи: лекції; дискусії, творчі завдання; аналіз джерел та літератури; робота з електронними інформаційними ресурсами.

Враховуючи специфіку загальнопрофесійної підготовки студентів, акцент при викладі матеріалу робиться на розкритті прийомів і технологій вирішення найважливіших соціальних проблем, роботи з особливими групами населення, які попередньо можуть бути досліджені за допомогою соціологічних методів. Цей курс побудований на постійному порівнянні теорій і методів практичної соціології з позиціями теоретиків і практиків соціальної роботи.

У результаті проходження курсу студенти опановують такими практичними навичками: 1) організувати на основі сучасних методів отримання, обробку та зберігання наукової інформації з проблем соціальної роботи в районі, регіоні, країні; 2) брати участь у розробці стратегій і конкретних програм соціальної роботи на рівні міста, району, регіону; 3) проводити самостійно дослідницьку роботу з аналізу основних тенденцій розвитку теорії і практики соціальної роботи в районі, регіоні, країні.

Як зазначалося, однією з форм навчання є участь студентів у дослідницьких проектах по соціальній роботі. Розповімо про один з них.

Дворовий простір є важливим фактором дорослішання сучасних міських дітей, у ньому проходить вулична соціалізація дітей і підлітків. Багато дітей, що потрапили у важку життєву ситуацію в сім'ях та школі, проводять у дворі весь свій вільний час. Як організовано цей простір в м. Хмельницькому, наскільки воно сприяє успішній соціалізації дітей і підлітків і які перспективи використання цього простору? Для відповіді на ці питання в лютому-березні 2015 р. проводився навчальний проект "Хмельницькі двори як простір роботи з дітьми, що потрапили у важку життєву ситуацію". У дослідженні використовувалися методи неформалізованого спостереження, інтерв'ю та аналізу візуальної інформації.

На підготовчому етапі кожним студентом була визначена точна адреса двору, схема проїзду до нього. Спостерігач підготував для роботи твердий планшет з папером для запису, блокнот, годинник, цифровий фотоапарат для фіксації об'єктів (по можливості). При проведенні польового етапу дослідження спостерігач прибував на об'єкт - двір і чітко фіксував дату (із зазначенням дня тижня), час проведення спостереження і опитувань (орієнтовний - 3 години, в тимчасовий період від 15.00 до 21.00, будній чи вихідний день), погодні умови при спостереженні. Далі проводився первинний огляд території та всі об'єкти фіксувалися графічно. При вторинному огляді території зверталася увага на особливі об'єкти, фотографування, замальовки. Далі проводилося спостереження за системою комунікації у дворі (чи є у дворах люди старшого покоління (наприклад, бабусі біля під'їздів), проявляючи інтерес і увагу до дітей на вулиці. Чи є діти, що гуляють у дворі без батьків. Які взаємини між дітьми різного віку, статі, національностей та ін.).

Проводилося опитування серед 2-3 дорослих-батьків (випадкова вибірка), для уточнення їх думки про можливості використання дворового простору для роботи з дітьми, про безпеку двору для дітей. Була отримана інформація від дітей (у разі, якщо дитина була у дворі з батьками, дослідник отримував дозвіл батьків поставити запитання дитині): "Яке місце і чому найцікавіше? Куди в своєму мікрорайоні ти боїшся ходити і чому? Куди і навіщо ти один (одна) підеш спокійно, без

побоювання? Де і як ти любиш проводити час на вулиці? Чи проводяться в твоєму дворі якісь ігри, змагання, заходи? Якщо так, то які і чим сподобалися? "

Хоча місто Хмельницький не має офіційного поділу на райони, але можна чітко визначити 10 мікрорайонів (Гречани, Дубово, Заріччя, Книжківці, Лезневе, Озерна, Південно-Західний, Ракове, Ружична, Центральний), а також декілька окремих масивів у цих мікрорайонах (Ближні та Дальні Гречани, Ближнє Ракове та ін.) та історичних частин міста (Новий План, Завалля, Кавказ, Старе Місто та ін.). В результаті дослідження представлені всі райони м. Хмельницького та підготовлені соціальні картки 72 дворів з 10 мікрорайонів міста. В цілому 30 студентів-дослідників проводили вивчення дворів протягом 324 годин у весняний період з лютого по березень 2015 р. Опитано понад 300 жителів мікрорайонів. Дослідницька група запропонувала таку типологію дворів з точки зору їх можливостей для соціалізації дітей: закриті/ відкриті; старі/ нові; двори-стройки/ збудовані двори; елітні/ звичайні двори.

У дворах можуть виявлятися "полюси тяжіння" - позитивні (будинки творчості, дитячі клуби та ін.), де з дітьми ведеться робота в позашкільний час, і негативні, де збираються кримінальні елементи. Двір не є зоною соціальної напруженості в тому випадку, якщо він добре оснащений для ігор, спілкування, відпочинку та розвиваючих занять дітей, знаходиться на оптимальній відстані від житлових будинків і дозволяє дітям перебувати в зоні видимості, але не порушувати спокій мешканців цих будинків.

У половині досліджуваних дворів в крокової доступності від досліджуваного об'єкта були розташовані потенційно небезпечні для дітей зони, найчастіше занедбані будівництва. На цих територіях збираються групи бездомних, алкоголіків і наркоманів та відбуваються часті бійки. З іншого боку, там існує чітка локалізація дітей, які потрапили у важку життєву ситуацію.

Було відзначено відсутність поділу місць для відпочинку дітей і зони вигулу собак, внаслідок чого частина майданчиків є непридатною для прогулянок з дітьми молодшого віку. У багатьох дворах навмисно зняті лавки і залишені тільки каркаси. Наявні на території дворів спортивні споруди обладнані не повністю, лише в одному вивченому дворі над футбольним майданчиком протягнута "стрічка" кольорових лампочок, інші не освітлені.

Крім "зовнішнього кола" будинків, що обрамляють дворову територію, є ще "внутрішнє коло" з машин мешканців, так само оперізує весь двір по периметру. На постановку машин, які "крадуть місце" у дітей, вказували практично всі батьки. "Сусідство" автостоянки та дитячого майданчика несе потенційну загрозу для граючих на майданчику дітей, завдає шкоди їх здоров'ю, забруднюючи повітря,

обмежує ігровий простір. Така ситуація в сучасних дворах давно є "типовою". Принципи комерції стоять на першому місці, а інтереси мешканців прилеглих будинків, питання виховання здорового покоління дітей і підлітків не враховуються.

Студенти вчилися спостерігати латентні прояви соціокультурних відмінностей жителів міста. Так, виявлено відмінності між іграми дітей різних національностей. Українські діти, що гуляють без нагляду батьків, дуже чітко діляться на вікові групи і намагаються не порушувати цих кордонів. Діти інших національностей організують свій простір по-іншому: старші доглядають за своїми молодшими братами і сестрами, грають всі разом.

Для п'ятої частини всіх опитаних дорослих сам дитячий майданчик є особливо небезпечною територією, яку необхідно ліквідувати, оскільки вона служить постійним місцем проживання молодіжних компаній, що створюють шум у вечірній і нічний час доби, розпивають спиртні напої і поширюють сміття (пляшки, недопалки і т.д.). Ці компанії, за словами респондентів, заважають не тільки дітям, а й усім мешканцям будинку, є загрозою для їхньої безпеки.

Навчальний дослідницький проект дозволив студентам попрактикуватися і в розробці конкретних рекомендацій. Наведемо деякі з них: "Варто розвести ігровий простір молодших і старших дітей (запропонувати останнім організовані заходи на шкільному стадіоні, який знаходиться в 5 хвилинах ходи)"; "Розширити ігровий простір для дітей, домогтися збільшення дитячого майданчика, урізаного за рахунок будівництв, стоянок"; "Провести переговори з адміністрацією освітніх та культурних установ, розташованих поруч, про допущення дітей на їх територію (як сказали в опитуванні діти, - там можна кататися на велосипеді, роликах, тому що є асфальт)"; "Раз на тиждень влаштовувати свято на території двору і пояснювати дітям, що у дворі життя може бути дуже цікавим, якщо вони візьмуть ініціативу в свої руки і самі себе організують"; "Залучати зацікавлених і активних жителів навколишніх будинків, самих дітей до процесу благоустрою та збереження порядку у дворі. Однією з можливих перспективних акцій може бути організація міського конкурсу соціальних дитячих проектів з облаштування територій".

Під час опрацювання методик проводять та складають генограму, методика «Лінія часу» та екокарту.

Методика «Генограма» використовується для аналізу ходу сімейної історії, стадій розвитку сім'ї, патернів взаємин, які переходять із покоління в покоління, і подій, що передують кризі сім'ї та обігу за психологічною допомогою.

У поєднанні з генограмою зазвичай використовується список важливих подій сімейної історії або методика «Лінія часу», в якій події розташовані вздовж тимчасової осі. Методика досить проста: по

горизонталі розграфлюється лінія часу з відміткою років, місяців і навіть днів, на розсуд терапевта (консультанта). Проводяться вертикальні лінії, над ними вказуються події життєвого циклу.

Екокарта – це створення схеми, яка характеризує: стосунки сім'ї з довкіллям (школою, медичними закладами, дідусем і бабусею, дорослими братами і сестрами, професійною діяльністю); склад сім'ї і якість стосунків між членами сім'ї (добрі, слабкі, стресові); потреби, можливості сім'ї і ресурси, які їй надає навколишнє середовище для задоволення потреб сім'ї та окремих членів.

Після закінчення курсу студенти готують підсумкову письмову роботу - індивідуально виконаний проект з реального життя. Студент повинен: 1) знайти в періодичній пресі, Інтернеті чи іншому джерелі докладний опис складної життєвої ситуації від імені клієнта; 2) провести розбір ситуації клієнта, обґрунтувати необхідність і можливість надання йому практичної соціальної допомоги; 3) запропонувати можливий план роботи соціального працівника з клієнтом, описати її основні методи і технології; 4) запропонувати можливі методи наукового вивчення проблем даної групи клієнтів, у тому числі з використанням соціологічних інструментів.

Отже, “Теорія соціальної роботи” як навчальна дисципліна бакалаврської програми підготовки соціальних працівників у Хмельницькому національному університеті уже сьогодні базується на використанні інноваційних педагогічних технологій (інтерактивних методів, індивідуальної орієнтованості, модульно-рейтингової системи навчання). Сучасна методика викладання соціальної роботи потребує адекватних змін у відповідь на освітні виклики: динамічної невідкладної трансформації, спираючись на національні традиції та творче адаптування кращого зарубіжного педагогічного досвіду, взяття до уваги індивідуалізації та гуманістичної спрямованості навчального процесу, базування на потребах і запитах місцевих громад, максимального сприяння реалізації особистого творчого потенціалу всіх учасників цього процесу (як викладачів, так і студентів). З огляду на це, подальшого вивчення, на нашу думку, потребують окремі методики викладання різних дисциплін, що становлять базу професійної підготовки соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Гайдук Н. М., Клос Л. Є., Ставкова С. Г., Беляєва С. Я. Соціальна робота: практична підготовка студентів на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”: / Н. М. Гайдук, Л. Є. Клос, С. Г. Ставкова, С. Я. Беляєва: навч. посібник. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – 164 с.

2. Оліфірович Н.І., Зінкевич-Куземкіна Т. А., Велента Т. Ф. Психологія сімейних криз / Н.І. Оліфірович, Т.А. Зінкевич-Куземкіна, Т.Ф. Велента. – СПб.: Речь, 2006. – 360 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Haiduk NM, L. Klos Je, Stavkova SG, Belyaeva SY Sotsialna robot: practical pidgotovka studentiv on osvितno-kvalifikatsiynomu rivni "Bachelor": / N.M. Hayduk, L.A. Yea. Clos, S.G. Stavkova, S.Y. Belyaeva: navch. posibnik. – Lviv: Vidavnitstvo Natsionalnogo universitetu "Lviv politehnika", 2007. – 164 p.

2. Olifirovich H. I., Zinkevich-Kuzemkina TA, Velenta T. F. Psihologiya simeynih crisis. / N.I. Olifirovich, TA Zinkevich-Kuzemkina, TF Velenta. – SPb.: Speech, 2006. – 360 p.

Bagrij V.N. Significance of «Theory of social work» in professional training of prospective social workers.

Social work as a branch of social science, that dynamically develops, covers both global social technologies and specific methods of working with certain types of social problems.

In today's Ukrainian community social work is recognized as one of the most important humanitarian professions needed for sustainable development of the society. Social workers and consumers of research materials use sociological tools for the diagnosis of different types of social deviation in their work. The development of this course allows us to check meaning, direction, actuality, reliability of sociological developments.

Our publication is devoted to this issue. Its purpose – to determine the specific teaching methods of social work in the modern world. Research objectives – to define the features of the course "Theory of Social Work" and the main directions of reforming teaching methods of social work in the context of educational challenges.

Taking into account the specificity of general professional training of students, the emphasis in presenting the material is on the disclosure of techniques and technologies of solving the most important social issues, working with special groups of populations which previously can be investigated using sociological methods.

"The theory of social work" as an academic discipline of Bachelor's program of social workers' training in Khmelnytsky National University today is based on the use of innovative educational technologies. Modern methods of teaching social work require adequate changes in response to the educational challenges: dynamic urgent transformation based on national traditions and creative adaptation of the best foreign teaching experience, taking into account the individualization and humanistic orientation of the educational process, basing on the needs and demands of local communities, maximum support realization of personal creative potential of all participants of this process.

Key words: professional training, social worker, methodology of teaching social work.

Отримано: 26.04.2015